

Lidové stavby Pardubického kraje

Lidové stavby Pardubického kraje – úvod

Lidové vesnické stavby a historická vesnická sídla jsou nepochybně jedním z nejdůležitějších kompozičních prvků formujících obraz krajiny venkova. Současně ale také vypovídají mnohé o životě, myšlení i duchovním světě našich předků, kteří zde v průběhu staletí toto hmotné kulturní dědictví vytvořili a zanechali. Prioritou obyvatel venkova pochopitelně vždy bylo **zabezpečit základní předpoklady pro život – obdělávat půdu a zajistit si obydlí a obživu**, jinými slovy vybudovat obytný dům a prostory pro chov hospodářského zvířectva a zpracování a uchování zemědělských plodin. Souběžně se rozvíjelo i **estetické ztvárnění** tohoto prostředí, v němž se odrazilo jeho osobité vnímání, jež vycházelo z velmi těsné závislosti na přírodním prostředí a z daných historických sociokulturních vazeb. Venkov a vesnická společnost prošly během staletí složitým vývojovým procesem ovlivněným konkrétními geografickými, kulturními, etnickými, sociálně ekonomickými a administrativně právními podmínkami, jejichž výsledkem je **značná typologická konstrukční a materiálová variabilita, mnohotvárná regionální druhová pestrost a formální rozmanitost vesnických sídelních útvarů a jejich historické zástavby na našem území**. Přestože hlavně ve druhé polovině 20. století prožila vesnice dramatickou proměnu provázenou zánikem značného množství původních staveb, představuje dosud dochovaná vesnická stavební tvorba důležité svědectví o naší minulosti.

Pardubický kraj patří sice svou rozlohou k těm menším, ale jeho protáhlá poloha směřující ze středu české kotliny k jejímu okraji, kde s nadsázkou ze západní hranice dohlédneme do Prahy a z východní do Brna, předurčuje různorodost zdejších krajinných typů i zemědělských hospodářských oblastí a tedy i významné **odlišnosti v podobě vesnic a vesnické architektury**. Severozápad kraje vyplňuje úrodná Polabská nížina, která se postupně zdvíhá zvlněnými pahorkatinami jižním směrem k hustě zalesněným Železným horám a Českomoravské vrchovině a na východ pak k Orlickému podhůří, Orlickým horám a mohutnému masivu Králického Sněžníku s vrcholem ve výšce 1493 m n. m. Historický obraz kraje spoluvytvářelo po dlouhá staletí také **německé obyvatelstvo** usedlé na rozsáhlém jazykovém ostrově v širším okolí Svitav, Moravské Třebové a Lanškrouna a v pásu podél hranic s Polskem. Je třeba rovněž zmínit, že východní částí kraje prochází historická hranice mezi Čechami a Moravou. Nejstarší doklady osídlení Pardubického kraje najdeme v Polabí, které patří i v rámci celého státu k nejčasněji osídleným územím. Z hlediska půdorysného se zde vyskytují většinou **centrální osady návesních forem**. Další plocha kraje byla postupně kolonizována ve 13. a 14. století v průběhu **tzv. velké kolonizace** jak osadníky českými (Chrudimsko, Hlinecko, Litomyšlsko, Výšekomýtsko, Poorličí a částečně Orlické podhůří),

tak německými (Svitavsko, Moravskotřebovsko, Lanškrounsko). Půdorysnou dispozicí šlo převážně o velmi dlouhé a protáhlé **údolní řadové lánové nebo méně často lesní návěsní lánové vsi**. Obdobný charakter vesnic najdeme také na Králicku, kde ovšem vzhledem k obtížné dostupnosti sídelní proces postupoval až v 16. století. K dosídlení odlehlejších hornatých okrajových území kraje na Hlinecku, Poličsku a v Orlickém podhůří došlo až později během 17. a 18. století **tzv. pasekářkou kolonizací** s typickými **nepravidelně rozloženými osadami** na vytěžené lesní půdě. Tak jako jinde, i v Pardubickém kraji se vyskytují sporadicky také **mladá vesnická založení** (zejména **tzv. raabizační**) z období 18. až 19. století s **pravidelně strukturovanou parcelní osnovou**. **Typologicky** se lidový dům na území Pardubického kraje dělí do několika větších oblastí se specifickými lokálními formami, které se vyznačují jak určitými shodnými znaky, tak častou variabilitou v okrajových pásmech, jež jsou podrobněji popsány v jednotlivých kapitolách. Geologický podklad území Pardubického kraje tvoří v níže položených oblastech usazené horniny (opuka, méně pískovec) a přeměněné ve vyšších polohách (žula, rula aj.), které byly těženy a využívány jako hlavní či doplňkový materiál ke stavbě vesnických obydlí. Charakteristickým stavebním kamenem, hojně užívaným prakticky všude vyjma okrajových horských pásem, se stala dobře opracovatelná a vizuálně působivá **opuka**. Stejně jako v jiných regionech bylo ovšem nejrozšířenějším a nejdostupnějším stavebním materiálem vesnice **dřevo**, doplňované v nutných případech nespalnými **konstrukcemi kamennými a hliněnými**. Hlína se běžně uplatňovala i na vymazávky, výplně, omítky aj. Zejména od 19. století docházelo hlavně v hospodářsky pokročilejších regionech k postupnému nahrazování staveb roubených objekty **zděnými**, vycházejícími ale v základní prostorové i hmotové skladbě z předchozích dřevěných vzorů. Od konce 19. století zaznamenáváme silící nástup **pálených cihel i střešních krytin**. Na některých místech území kraje se v pokročilejších

Václavky

vývojových fázích vyvinul také **patrový dům** – najdeme ho například na Vysokomýtsku, Litomyšlsku, Svitavsku a Králicku. Za unikátní jev i v celorepublikovém kontextu lze považovat několik zachovalých datovaných **pozdně středověkých roubených domů** na poměrně nevelkém teritoriu v okolí Litomyšle a Vysokého Mýta. Je třeba také připomenout dochované zbytky **roubené architektury měst a městeček**, jež kdysi tvořila převážnou část jejich historické zástavby. Na celé ploše kraje rovněž nalezneme celou řadu **vesnických technických památek** – ať už jde o četné vodní mlýny a pily využívající vodní pohon, nebo o kovárny, pazderny, sušárny ovoce, mostky aj. Osobitý ráz krajiny spoluvytvářela též početná skupina půvabných **drobných solitérních sakrálních památek**, dosahujících značné umělecké úrovně a odrážejících v motivickém ztvárnění reliéfů, soch a dekorativní výzdoby duchovní i světský život jejich tvůrců. Z mnoha kdysi na venkově rozšířených větších **dřevěných církevních staveb** zůstalo již jen několik vzácných pozůstatků.

Ačkoliv se v Pardubickém kraji zachovalo značné množství pozoruhodných dokladů lidového stavitelství, byly tu vyhlášeny jen tři vesnické památkové zóny (**Svobodné Hamry – okr. Chrudim, Telecí – okr. Svitavy, Vysoká u Javorníka – okr. Ústí nad Orlicí**) a jedna vesnická památková rezervace (**Hlinsko-Betlém – okr. Chrudim**). Navštívit zde ale můžeme jedno z nejzajímavějších muzeí lidového stavitelství u nás – **Soubor lidových staveb Vysočina**, sestávající ze tří expozičních celků: muzea v přírodě na **Veselém Kopci**, památkové rezervace **Betlém v Hlinsku** a vodního hamru s mlýnem ve **Svobodných Hamrech**. Záměrem muzea je dokumentovat vývoj vesnického domu, hmotné i duchovní kultury a způsob života venkovského obyvatelstva severní části Českomoravské vrchoviny a Železných hor.

Naše publikace se snaží seznámit veřejnost se skutečně reálným a plnohodnotným obrazem tohoto jedinečného stavebního dědictví v Pardubickém kraji. Z jednotlivých kapitol publikace je zřejmé, že fond lidové architektury je tu daleko širší, mnohem bohatší a mimořádně zajímavý. Jen je třeba ho objevit. A právě k tomu by měla tato útlá knížečka svým dílem napomoci, protože poučení přináší poznání a z něho se rodí zájem přispět k zachování a citlivému přístupu k těmto skromným a ohroženým památkám našeho venkova.

Publikace vychází jako příspěvek ke Dnům lidové architektury Pardubického kraje, konaných 18. – 26. července 2015, jejichž centrem je oblast Hlinecka v povodí řeky Chrudimky s východiskem v Souboru lidových staveb na Veselém Kopci a v Památkové rezervaci lidové architektury Betlém v Hlinsku. Zde se koncentrují aktivity spojené s propagací zdejšího lidového stavitelství doprovázené programem určeným pro širokou veřejnost. Naším cílem je upozornit na toto jedinečné dochované kulturní dědictví a motivovat a inspirovat všechny k ohleduplnější, cílevědomější a systematictější péči o něj. /PB

Jedousov

Polabí

Polabí zaujímá severozápad Pardubického kraje: okres Pardubice a sever okresu Chrudim. Rovinnou kotlinu v povodí Labe zde provázejí ploché pahorkatiny, na jihozápadě splývají s vrchovinou Železných hor. Jedná se vesměs o **staré sídelní území**, ale půdorysy historických jader většiny vesnických sídel svědčí o jejich vyměření ve vrcholném středověku. Převažují vesnice **návesního a ulicového typu** (též jejich kombinace), některé však, hlavně na východě území, náleží ke vsím založeným na **lánovém principu** (jeden pozemkový pruh – lán pro každou usedlost). Sídelní strukturu měnily jen dílčí zásahy: zánik některých sídel z hospodářských, demografických i násilných důvodů, vznik mladších osad na lesních enklávách vyšších poloh, zakládání **typizovaných (raabizačních) vsí** na půdě zrušených rybníků a dvorů komorního velkostatku na přelomu 18. a 19. století. Prameny vypovídají o utváření zástavby zdejších vesnic analogicky s poznáním obecných trendů vývoje vesnického domu v Čechách, které souvisely s proměnami topeniště a v 18. století vedly k vytvoření regionálních typů domu.

Popisované území náleží k široké oblasti českého **polabského domu** (např. **Svinčany čp. 51, Starý Mateřov čp. 9, Tetov čp. 46**), který je zde zároveň ovlivněn kontaktem s **domem Českomoravské vysočiny** (např. **Ostřetín čp. 22, Sobětuchy čp. 16**). Zhruba do poloviny 19. století bylo běžné stavět ze **dřeva**, a to mimo jiné i vesnické kostely se samostatnými zvonice (Veliny), či technické objekty (**Býšť, mlýn čp. 54**). Postupně převážily **materiály nespalné**, které ovšem nacházely ve vsích uplatnění i dříve. Po určitou dobu kopírovaly zděné budovy dimenze staveb dřevěných, včetně nápodoby konstrukčních prvků (např. **Jeníkovice čp. 4**). Ustálenou dispozici a skladbu objektů usedlostí respektovali místní stavebníci až do první poloviny 20. století. Dobové stavební styly

Sobětuchy

včetně konstrukčních novinek **přizpůsobovali tradičním typům staveb**, a to nejen tvarosloví starší (**např. Kostelec u Heřmanova Městce čp. 27, Zdechovice čp. 15**), ale i slohy historizující, secese, modernu či tzv. rondokubismus (**např. Jedousov čp. 3, Kozašice čp. 4, Řestoky čp. 61, Vlastějov čp. 89, Živanice čp. 1**).

Přes jisté výjimky se v Polabí stal od 18. století nejobvyklejší formou zástavby vesnic **přízemní dům trojprostorové komorové dispozice**, orientovaný štítem k veřejnému prostranství, krytý **sedlovou či valbovou střechou s hambalkovým krovem**. Ve druhé polovině 19. století pozměnily siluetu staveb **krovy vaznicové a formy polopatra**. Ke starší dřevěné vrstvě zástavby patřilo estetické ztvárnění štítových průčelí se zdobnými detaily a sdruženými či oddělenými okny, okno k osvětlení síně (**polenice**), sdružené se vstupem do domu, geometricky skládané bedněné štíty (**lomenice**), někdy i výrazně předsunuté (**např. Dašice čp. 131**), zdobené spolu s rámy oken malbou, stříška na vrcholu štítu (**kabřinec**), uzavřená prkennou **záklopou s pamětním nápisem** a završená **makovičkou**, případně **štít s valbičkou** a pamětním nápisem na prkně pod římsou v jeho ploše. Od východu pronikl na Pardubicko prvek **podlomení**, stříšky na spodní straně štítu, a dosáhl zde západní hranice svého výskytu. Z tradičních měkkých krytin se vedle **slaměných došků a šindelů** hojně uplatnily **došky z orobince**, z pevných **pálené tašky i břidlice**. Od sklonku 19. století byla často užívána **dehtová lepenka**, také **plech** a posléze **etemit**. Dřevěné stěny běžně chránila hliněná omazávka, později vápenná omítka, bílení se i barevně tónovalo. Omítání a zdění staveb vedlo k rozvoji plastického, více či méně plošného a barevně zvýrazněného dekoru, ovlivněného dobovými styly.

Vyzdívání umožnilo uplatnění **kleneb**. K nezbytné výbavě usedlostí patřily **sýpky** (situované též v patře domů) a průjezdné **stodoly s mlaty**. Specifickým typem byly dřevěné stodoly víceboké, ale žádná se nedochovala. Kolny, sklepy, vjezdové brány, ohradní zdi a další drobné hospodářské objekty usedlostí odpovídaly svému účelu, osvědčeným stavebním vzorcům i tradiční estetice.

Dnes ani mladší vrstvy tradiční zástavby vesnic nejsou v oblasti dochovány bez druhotných úprav a ze staršího stavebního fondu nalézáme pouze rozptýlené střípky někdejších osobitých regionálních znaků, indicií funkce staveb či jejich prostorového řešení. Zejména stavby dřevěné jsou již velmi vzácné. Kromě udržovaných památek se tudíž setkáváme s objekty uchovanými spíše náhodně. Spolu s umístěním staveb na historických parcelách sídel na nich nejnapadněji působí autentické užití **technik roubení a hliněných omazávek** včetně výpletů tyčoviny slaměnými povřísky, **režné zdivo z kamene** (opuka, pískovec, žula, slepenec, tefrit), stavby **z hliněných vepřovic i z pálených cihel z místní produkce**. Z vesnic daného území se dispoziční skladbou či výraznějšími soubory původní zástavby vyznačují mj. **Blížňovice, Bylany, Čankovice, Dolní Bezděkov, Holešovice, Horní Roveň, Kočí, Kozašice, Lhota pod Přeloučí, Morašice u Přelouče, Ostřetín, Radlín, Tetov, Třebosice, Urbanice, Vlčí Habřina, Veliny**. /HV

Hlinecko – dům Českého Horácka

Hlinecko, tvořící jižní část okresu Chrudim, leží v kopcovité zalesněné oblasti Českomoravské vrchoviny v nadmořských výškách 500 až 750 metrů. Páteřním tokem je **řeka Chrudimka** pramenící v blízkosti obce Filipov. Centrem oblasti je město Hlinsko, jehož prvopočátky spadají pravděpodobně již do 12. století. Většina vsí se utvářela za vrcholného středověku

Veselý Kopec – usedlost z Herálce

Dřevíkov

vnitřní kolonizací převážně jako **lesní lánové vsi**. Od konce 17. století vznikala sídla také na **rozlehlých pasekách** vzniklých po vytěžení dřeva pro železářskou a sklářskou výrobu – **Paseky, Martinice, Filipov, Jasně Pole, Milesimov**, kde stavěli drobné usedlosti původní bezzemci. Jako **raabizační vsi** vznikly v závěru 18. století **Košiny a Ovčín**. Raabizace ovlivnila také zástavbu již stávajících vsí, jako **Hamry, Dřevíkov, Český Herálec, Lhoty, Krouna**.

Pro Hlinecko je typický **dům Českého Horácka**, jehož jádro leží mezi Hlinskem a Svratkou. Zasahoval však do širokého okolí, kde se mísil na východě s domem poličského typu a severozápadně od Trhové Kamenice s domem středního Polabí. Díky dostupnému materiálu byly statky, chalupy drobných rolníků i bezzemků zpočátku výhradně **roubené**. Stavební vývoj od 17. století můžeme sledovat například ve **Všeradově čp. 10** a na části hospodářského křídla „poloselského“ gruntu na **Veselém Kopci čp. 4**. Jedná se o typicky roubené domy se stropy zaklopenými kulatinou o komorochlévním půdorysu. Výjimku tvořily chalupy některých bezzemků, jejichž stěny byly stavěny **ze špalíků**.

Ty se dochovaly až do třetí čtvrtiny 20. století ve **Vítanově, Svratouchu a v Českém Herálci**. Jediným zděným prvkem byla velmi dlouho **černá kuchyně**, jež musela být od roku 1785 klenutá a vyčleněná. Z té se obsluhovala **chlebová i vyhřívací pec**, vařilo se na **pecině pod komínem**. Teprve v polovině 19. století se přestavovaly vyhřívací pece na kamna s pláty – **sporáky** obsluhované již ze **světnice**. Další zajímavostí Českého Horácka je **situování chlebových pecí** ve druhé polovině 19. století. Na mnoha místech byly odstraněny ze světnice a postaveny do původních černých kuchyní tak, že ústily do hlavní světnice, odkud se také obsluhovaly. Do konce 19. století převažovala na všech stavbách **šindelová nebo došková krytina**, a to i přes nařízení z roku 1816

pokrývat novostavby tvrdou krytinou. Koncem 19. století se objevují střechy kryté **térovou lepenkou**. **Dvůr usedlosti** volně obklopovaly hospodářské stavby – stodola, sýpka, ovčín, později výměnek. Na prameništi stávaly bedněné nebo roubené **haltýře**, poslední roubený haltýř v této oblasti je dochován **na Veselém Kopci u usedlosti čp. 4**. Výjimečně se vyskytovaly i klenuté kamenné haltýře kryté drnem, např.

Možděnice.

Charakteristickým rysem zdejších domů byly **zdobené lomenice s podlomením** ukončené ve vrcholu štítu **kabřincem nebo polovalbičkou**. Podlomení je jedním z typických znaků a je zajímavé, že právě Horácko je nejzápadnějším místem v Evropě, kde se tato stříška vyskytuje. Vývoj zdobených lomenic můžeme sledovat od druhé poloviny 18. století, kdy se začala používat skladba šikmo kladených prken se středovým švem, následně s rozdělením do čtyř ploch tak, že dolní plochy mají prkna kladená rovnoběžně s obvodem střechy, horní pak jsou kladena kolmo. Tak vznikla nejtypičtější lomenice Českého Horácka. Ve druhé třetině 19. století dostaly lomenice v okolí Hlinska ojedinělý zdobný prvek – **mřížku z červených latí** – **Hamry, Studnice, Holetín, Kladno, Herálec**. Kabřinec nebo polovalbička chránily **nápis na záklopovém prknu**, které tvořilo jejich základnu. V 19. století badatel a spisovatel **Karel V. Adámek** zdokumentoval téměř 500 těchto nápisů, díky čemuž má České Horácko jedinečný dobový dokument tohoto jevu. Vrchol kabřince zdobila **korouhvička nebo hliněná makovička** (chalupy hrnčírů), případně **makovička skleněná** (chalupy sklářů).

Od druhé poloviny 19. století řada majitelů chalup usilovala o zakrytí roubení a napodobení zděných staveb, které se začaly stavět i ve zdejších vsích. Nejčastějším opatřením se stalo **bílení celých stěn a obkládání svíslými prkny s barevným přelátováním** na stěnách směřujících do veřejných prostranství. Na Českém Horácku můžeme poznávat i výjimečný způsob zakrývání roubení – obití stěn ohoblovanými vodorovně kladenými prkny s barevným olejovým nátěrem, na kterém bylo pečlivě namalované kvádrové nebo cihelné zdivo – **Krouna, Čachnov, Kladno, Hamry**.

Českomoravská vrchovina je spojena s tradicí dnes již málo známého **sekernického řemesla**. K proslulým sekernickým rodům patřili **Žejdlíkové ze Svratouchu, Křivští z Chlumu u Hlinska, a Vondráčkové z Dachova**. Jejich pokračovateli byli od sedmdesátých let 20. století **Jiří Myška a Pavel Tomášek ze Studnic**. Pod jejich rukama ožily vodní stavby nejen **na Veselém Kopci, v Ratibořicích** a dalších místech naší republiky, ale také v zahraničí. Pan Jiří Myška získal v roce 2004 titul Nositel tradice za svoje sekernické dovednosti.

Ucelenou expozici lidového stavitelství naleznete **v Souboru lidových staveb Vysočina na Veselém Kopci**. Typický dům Českého Horácka představuje **Mičkova chalupa z Herálce** smíšeného komorochlévního typu. Architekturu Hlinecka dále

zastupuje **vstupní usedlost s rozptýlenou zástavbou dvora** a háková **usedlost čp. 4 „U Pilných“** z poloviny 17. století – nejstarší dochovaná vesnická stavba regionu.

Soubor technických staveb na vodní pohon na Veselém Kopci tvoří **mlýn z Oldřetic** s varnou povidel a stoupou na kroupy, **olejna z Damašku u Pusté Rybné**, **pila z Dolní Sloupnice** a **stupník na tříslu z Klešic u Heřmanova Městce**.

Za pozornost stojí i další **technické stavby** v okolních osadách – **mlýn a pila čp. 15 na samotě Králova Pila**, **vodní kovací hamr ve Svobodných Hamrech**, **kovárna čp. 3 v obci Možděnice**, která je nejstarší dochovanou vybavenou kovárnou ve východních Čechách, či **vodní mlýn v Otradově**. Představu o vzhledu a stavebním řešení městských řemeslnických domů je možno získat v **památkové rezervaci lidové architektury Betlém v centru města Hlinska**.

Další zajímavé roubené objekty se nacházejí v obcích **Možděnice, Svobodné Hamry, Dřevíkov, Všeradov, Vítanov, Hamry, Vortová, Čachnov, Horní Babákov, Holetín, Kameničky, Krouna, Rychnov, Oldřiš**. /LŠ, MK, IV

Dvůr usedlosti z Vysokomýtska s podstáží

Vysokomýtsko a Litomyšlsko

Vysokomýtsko leží na východním okraji starého sídelního území; dále k východu za Litomyšlí se ještě v raném středověku prostíralo málo osídlené, lesnaté území, protkané jen cestami, spojujícími Čechy s Moravou. Tomu odpovídají i půdorysy vesnic, protože východně od Litomyšle se setkáváme výhradně s **tzv. kolonizačními půdorysy údolního lánového typu**, obvyklými při novém zakládání od druhé poloviny 13. století, zatímco západněji je těchto půdorysů jen málo a převažují jak **typy starší (např. radiální)**, tak **mladší či později přetvořené půdorysy s pravidelnými návesními útvary**. Mladší proměny vesnických půdorysů naznačuje třeba situace v **Dolním Újezdu**

u Litomyšle, kde stojí v rámci regionu nejvýchodněji položený románský kostel, k němuž téměř jistě nemůže patřit údolní lánová osnova obce.

Poměrně málo se v regionu vyskytují **mladá vesnická založení ze 17. – 19. století**, charakteristická **pravidelnou osnovou** a společným nižším (chalupnickým) sociálním statutem. Existují tu ale výjimky, jak je patrné třeba v Čisté, na jejímž historickém katastru jsou takové osady hned tři – **Brlenka** z konce 17. století, o století mladší **Nová Ves** a v obci ještě rozdělený panský dvůr, nebo na okraji katastru zmíněného Dolního Újezda **Jiříkov** z počátku 19. století.

V regionu se kupodivu dochoval relativně značný počet **mimořádně starých vesnických domů**, jejichž výskyt a zachování je významné i v celostátním měřítku. Tyto domy se vyznačují charakteristickým, ještě **pozdně středověkým typem prostorové skladby**, v němž dominuje **vysoká roubená obytná místnost s charakterem dymné jizby**, vybavená nad spodními okny ještě **horním oknem větracím**. K těmto místnostem patří i starobylý typ **stropu z kuláčových povalů**, podepřených uprostřed jedním příčným hraněným trámem. Zadní hospodářské části těchto domů s nižšími komorami byly dvoupodlažní, v některých případech zcela nebo zčásti zděné, vybavené někdy **pavlačí**. Jejich pozoruhodnou součástí bývají dveře s archaickou **točnicovou konstrukcí**. Nejstarší, dnes již (dendrochronologicky) přesně datované obytné místnosti či celé objekty tohoto typu jsou **ve Vračovicích u Vysokého Mýta čp. 2 – 1538, v Cerekvici čp. 11 – 1550 a v Čisté u Litomyšle čp. 171 – 1582–1585**.

Trstenice

Tento prostorový charakter si zachovávají i mladší domy ze 17. století, jejichž světnice jsou už o něco nižší a nemají horní okna. Nejstarší z těchto objektů je unikátně zachovaný výměnek **v Čisté čp. 97 – 1616** (se stopami původního dřevohliněného komína), unikátně zachované jsou o něco mladší domy **čp. 49 ve Vraclavi – 1653** (na stropním trámu s datováním 1657), **čp. 61 v Trstěnici – 1664, čp. 28 v Benátkách – 1668 nebo čp. 186 v Čisté – 1672.**

Teprve nejmladší vrstva roubených domů z 18. století se vyznačuje nižší linií **trámových stropů**, postupujících v téže výšce celou délkou domu. Ke zdejším domům patří i tzv. **obstávky – rámové stolice**, přisazené zvenčí ke stěnám, vynášející zatížení krovů (které by jinak stlačovalo roubené stěny). Charakteristickým znakem těchto stolic je **dvojitě provedení šikmých ztužujících pásků** a jejich **plátové spoje** se sloupky i ližinami.

Ke staré vrstvě dřevěné architektury patří i **hospodářské stavby s roubenou či rámovou konstrukcí** – především **stodoly**, stavěné zpravidla do zahrad za usedlostmi. Součástí zástavby dvora byly kromě chlévů **komory**, situované často do patra a opatřené pavlačemi. Regionálně specifickou hospodářskou stavbu představovala téměř v každém dvoře **tzv. podstáj** – do dvora otevřený objekt kolnového typu. K bohatším usedlostem patřily již v dřevěné éře výstavby **výměnkářské chalupy**, zapojované více či méně těsně do uzavřené zástavby dvorů. Celková **zděná výstavba domů** (tedy včetně jejich obytných částí) se prosazuje teprve v průběhu 19. století. V 1. polovině tohoto věku jsou domy ještě spíše přízemní, s charakteristickou **polovalbovou střechou**. Od poloviny století ale přibývají zejména u přestaveb větších usedlostí i **domy patrové**. Tak jako jinde se v těchto domech prosazuje charakteristický pozdně barokní konstrukční aparát – **klenby (zejména plackové či valené s výsečemi)** a v obytných místnostech stropy s omítanými podhledy. Inovace vytápění s přechodem na **tahový systém** se začíná uplatňovat rovněž teprve od poloviny století, a to včetně zajímavých přechodových stupňů nebo různých adaptací starého **dymníkového systému**, pokud už v něm byly kuchyně a komíny provedeny jako zděné. Pro uvedenou vrstvu zděných staveb z druhé poloviny 19. století se zachovalo pozoruhodné množství **projektových plánů** ve fondech SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, v nichž se autorsky uplatňují zejména stavitelé s příjmením **Hlaváček**. Zajímavé jsou mezi nimi početné plány, na nichž se uplatňují stavby roubené, s omítanými „jakozděnými“ fasádami. Řada příkladů velkorysé zděné výstavby velkých usedlostí se zachovala **v Trstěnici a v Čisté**. Nově byly **v Dolním Újezdu** (diplomová práce P. Kutové) identifikovány pozoruhodné doklady štukové výzdoby a zejména stavební nápisy v krovech. Díky aktivitě místního spolku se v **Sebranicích** připravuje **záchranné přemístění několika ohrožených objektů**. Metodicky významná je náročná restaurátorská záchrana a **obnova domu v usedlosti čp. 34 ve Vidlaté Seči**. /JŠK

Borová

Poličsko

Oblast leží mimo staré sídelní území, vysoko v někdejších hraničních hvozdech mezi Čechami a Moravou. Jádrem zdejšího regionu je nevelké královské **město Polička**, založené roku 1265. Vznik prakticky všech okolních obcí náleží do této a následující doby, takže u nich převažují pro takovou situaci obvyklé **dlouhé řetězové půdorysy tzv. údolního lánového typu**. Kromě těchto převažujících středověkých založení zde bylo vysazeno **několik mladších drobných osad** (např. v katastru Lačnova **Kateřinky** v závěru 17. století a později ještě **Maxičky**). Zatímco právě zmíněné osady byly koncipovány řádkovým systémem, navazujícím na stará lánová schémata, náleží **mladé osady**, zakládané v nejvyšších polohách **mezi Poličkou a Hlinskem**, k **tzv. pasekovému systému** s charakterem nepravidelné mozaiky s obdělávanou půdou (spíše jen loukami) kolem jednotlivých chalup (např. **Františky** s původním názvem Paseky z 18. století). V Poličce a ve většině okolních vesnic se hovořilo česky, ale z východní – moravské strany dosahoval až k Poličce (vesnicí **Pomezí**, navazující na poličské Horní předměstí) německý jazykový ostrov – tzv. Hřebečko.

Díky odlehlosti, vysoké poloze a lesnatému charakteru oblasti byly zdejší usedlosti dlouho budovány výhradně ze dřeva, jako **roubené**. Nejstarším známým a zachovaným objektem je tu zadní část proslulého malebného domu **usedlosti čp. 16 v Telecí**, která byla (dendrochronologicky) datována do druhé poloviny 16. století. Na rozdíl od sousedního Litomyšlska se ve vesnických domech na Poličsku nezachovaly příklady starých vysokých obytných místností s horními větracími okny. Nejstarší světnice na Poličsku jsou o něco nižší, vybavené ale stále starobylym typem **povalového stropu** s jedním příčným hraněným trámem. Takováto světnice v uvedeném domě čp. 16 v Telecí, provedená ještě z nehraněných kuláčů, pochází z přelomu 17. a 18. století.

Charakteristickým vysočinským znakem zdejších domů bylo **tzv. podlomení** – stříškový lem, oddělující v čele domu blok světnice od štítu. Štíty měly díky **polovalbovému ukončení střechy** lichoběžníkový tvar a jejich pokrytí širokými prkny s lištami mělo někdy ozdobnější skladbu. Typickým prvkem byla i **obstávka** – rámová konstrukce, která chránila světnici (a někdy i celý obvod domu) před zatížením krovu. K jejímu provedení patřilo charakteristické **zdvojování šikmých ztužujících pásků**. Do rejstříku pozoruhodných dokladů tesařské práce na poličském venkově patří i **horní dřevěné části zvoníc**, stojících zpravidla mimo kostely v ohrazení, obklopujícím hřbitov.

Nepochybně pod vlivem drsného podnebí se usedlosti na Poličsku formovaly do podoby obdélných – **uzavřených dvorců**. **Stodoly** – často s **polygonálním tvarem půdorysu** – byly ale z požárně bezpečnostních důvodů situovány mimo tuto zástavbu, zpravidla vzadu v zahradě. Ve starším období s dřevěnou – roubenou architekturou byly domy vesměs přízemní. Potřeba suchých **komor** pro skladování zrna se řešila horními komorami v zadní části domu nebo patrovým hospodářským křídlem s komorami, přístupnými z pavlače. Specifický regionální typ představovalo **usazení komory či komor nad vrata** s průjezdem do dvora. Do podoby uzavřených dvorců se formovaly i objekty sociálně slabších vesničanů – chalupníků a domkářů, které pak vyhlížely jako zdrobnělé napodobeniny svých selských vzorů. Do obvodu usedlostí nebo do jejich blízkosti se zapojovaly i více či méně samostatné **výměnkářské chalupy**.

Zděné stavby se na poličském venkově objevují až v průběhu 19. století, a to zpočátku jako typologické repliky svých dřevěných předchůdců v typickém klasicistním pojetí **s polovalbami a podlomením**, které se mění v užší římsu. Nejstarší takovéto objekty z první poloviny 19. století byly ještě vybaveny **černými kuchyněmi**. Pozice těchto kuchyní v půdorysech domů se často ze svého obvyklého místa v zadní

Telecí

části síně přesouvala (kvůli průchozímu či průjezdovému charakteru této části domu) do vedlejšího traktu při zadním boku světnice.

Nový systém s **tzv. tahovým vytápěním**, při kterém se měnily kuchyně na čisté místnosti a vařit se začalo na plotnách **sporáků**, nastupuje na Poličsku podobně jako jinde až od poloviny 19. století. V této době se mění i charakter nových zděných budov, které mohly podobně jako v přilehlém úrodnějším Litomyšlsku využívat relativně snadno opracovatelnou **opuku**. Domy začínají směřovat od přízemního **k patrovému provedení** se zajímavými **polopatrovými mezistupni**. Specifická je v tomto smyslu varianta, užívaná často na německy mluvícím Hřebečsku, při níž se mezi štíty polovalbových střech obou bočních křídel (zpravidla domu a výměnku s obytnými částmi v čelech) objevuje vyzdívka se skutečnými či iluzivními otvory patra či jen podkrovního prostoru.

K lokalitám s významnými pozůstatky starší dřevěné vrstvy staveb patří zmíněné Telecí či Borová, ale jednotlivé památky najdeme i v řadě dalších obcí (prakticky neznámá je např. pozoruhodná **usedlost čp. 150 v Korouhvi**). Z mladší **zděné vrstvy staveb** existují významnější soubory zejména v **Širokém Dole** (působila zde zednická **rodina Lorenců**) s doklady postupu od přízemních k patrovým stavbám v průběhu druhé poloviny 19. století. Řada dokladů zmíněného specifického postupu k patrovému řešení na Hřebečsku je zachována v **Pomezí u Poličky**. /JŠK

Hřebečsko – Svitavsko a Moravskotřebovsko

Historicky poměrně mladý název regionu Hřebečsko je odvozený od výrazného hřbetu Hřebeč a vymezuje dnes již zaniklý jazykový a etnokulturní ostrov v minulosti s **převahou německého obyvatelstva**, které žilo kolem měst Svitav, Moravské Třebové a Lanškrouna. Příchod německého obyvatelstva na toto území souvisí se středověkou kolonizací dříve neosídleného pomezního hvozdu mezi Čechami a Moravou, započatou ve 13. století. Na Moravskotřebovsku ale místy došlo k převrstvení či k prolnutí staršího slovanského osídlení zasahujícího sem z jihu ze staré sídelní oblasti Malé Hané s německy mluvícími kolonisty. Po roce 1945 došlo k odsunu německých starousedlíků a dosídlení českým obyvatelstvem.

Kolonizační vesnice byly zakládány na německém **zákupním právu**, což pro poddané znamenalo některé výhody a příznivě se promítlo i v hospodářském růstu. Přesto šlo o chudší kraj zaměřený na chov dobytka a pěstování kvalitního lnu na přízi. Kolonizační půdorys vsí byl formován do dlouhých řadových lánových sídelních útvarů, vyplňujících jednotlivá údolí a táhnoucích se mnohdy i několik kilometrů. V místech, kde

Bohdalov

došlo k převrstvení staršího slovanského obyvatelstva, nacházíme vsi založené na **návesním schématu (Víska u Jevíčka)**. Mladší sídla se výrazně do struktury osídlení Hřebečska nevklínala. Parcelaci za josefinských reforem vzniká z Třebašovského dvora roku 1771 osada **Koruna** nebo o něco později **Mařín** u Zadního Arnoštova či **Ludvíkov**.

Vlastní vesnické stavby Hřebečska se celkem neliší od sousedních oblastí Litomyšlska a Poličska, jelikož charakter sídel a hospodářské podmínky byly velmi podobné. Nejstarší **roubená vrstva zástavby** je dochována na Moravskotřebovsku, ojediněle pak na Svitavsku, kdy jednotlivé objekty usedlosti vytvářejí ve svých závěrečných vývojových etapách vzniklých do počátku 19. století **uzavřené tříboké a čtyřboké statky**. Při tomto procesu došlo k začlenění dříve samostatně stojících **stodol**, mnohdy **polygonálních**, do uzavřeného komplexu budov usedlosti. Obytné domy jsou vystavěny na starobylém trojdílném principu se **světnicí, síní a komorou**. Díl komory a síně mívá patro, v němž se nachází sýpka přístupná také po venkovní pavláčce, a tvoří tak typický prvek zdejších statků. U mnoha velkých usedlostí se setkáme s vyvinutým roubeným patrem nad celým obytným domem. Někdy se objevuje dvoutraktové řešení obytné části se **světničkou** přiléhající k zadní části světnice, kam se často přesouvá i **černá kuchyně**, která jindy zpravidla stávala v klenuté nise v prostoru síně. V ní se vařilo a odtud se obsluhovala pec a kamna uvnitř světnice. Oproti sousednímu Litomyšlsku s řadou stojících staveb předbělhorského stáří i s dynnými jizbami, výzkumy na Hřebečsku podobné dochované jizby doposud nedoložily. **Dvůr usedlosti** obklopovaly hospodářské budovy – na obytný

dům se přímo napojovala maštal a chlěvy, při jeho dalších stranách stávala kolna a stodola a součásti byly dříve i ovčince. Původní obraz lokačních lánových vesnic na Hřebečsku dotváří i mladší **zástavba domkářů a drobných hospodářů**. Jejich příbytky zahustily od 17. a 18. století vnitřní obecni, dříve nezastavěný prostor mezi velkými lánovými usedlostmi. Jsou to domky velmi skromné, připomínající zmenšeniny **selských usedlostí**. Stísněné podmínky se však promítají i do jejich skladby, kdy kolem velmi malého dvora, jehož celou plochu zaujímá hnojiště, je umístěn obytný dům, chlěvy a malá stodůlka s kůlnou, nad níž bývá situována i komora. Charakteristickým znakem starých roubených konstrukcí na Hřebečsku je silný hliněný omaz provedený jen na spojích na nárožích stavby a v místech, kde jsou do roubené stěny zapuštěny příčky. Spáry mezi trámy roubení v ploše stěny jsou jen vymazány hlínou a povrch stěn je plošně oličen vápnem. Toto řešení mělo eliminovat případné netěsnosti konstrukčních spojů a teprve s protipožárními předpisy první poloviny 19. století se světnice omítají celé do hliněného několik centimetrů silného **kožichu**.

Ojedinele se na Moravskotřebovsku dochovaly i zajímavé **točnicové konstrukce „padacích okenic“** u oken do síně, připevněných na vnitřní straně roubené stěny, jako je tomu u objektů **v Rychnově na Moravě a Boršově**, dříve i **v Nové Vsi**. Kulturu regionu a jeho vyspělost oproti jiným moravským oblastem dokládají také již v polovině 16. století s určitostí doložené **výměnky** jako vydělené obytné jednotky s malým příslušenstvím (někdy i s dvěma kravami) a u větších statků budované i jako samostatná stavení. Tímto způsobem často vzniká **dvouštitové průčelí**, které postupně v 19. století, s nástupem nespalných materiálů a razantnějšího šíření zděných staveb, poznamenalo i další vzhled usedlostí na Hřebečsku.

Přechod mezi přízemními a patrovými zděnými objekty vzniká **zastavováním průčelí mezi dvěma štíty, většinou s polovalbami ve vrcholu**, což v důsledku vedlo k vytváření **čtyřbokých usedlostí**. Průčelní prostor byl vyplněn novou vysokou ohradní zdí završenou stříškou spojující oba polovalbové štíty. V této zdi, v níž byla umístěna brána s brankou, tak náhle vzniká patro s několika okenními osami. Zpočátku se jedná jen o jakýsi mezistupeň k pravým patrovým usedlostem, protože zpravidla jde o patro falešné s prostými žaluziovými okny proraženými v obvodové zdi s pavlačí na její dvorní straně. Až v druhé polovině 19. století vznikají právě čtyřboké usedlosti vystavěné již plánovitě na čtyřkřídlem půdorysu s patrovým obytným domem, které se obzvláště na Hřebečsku vyvinuly do monumentálních rozměrů. Jejich patra sloužila jako sýpky, ale vzhledem k rozsáhlosti těchto prostor nebyla často nikdy plně využita, a zůstávala proto nedostavěna. Na pokrývání střech zděných usedlostí se už používala **břidlice**, která u starší roubené zástavby postupně nahradila původní doškovou nebo šindelovou

krytinu. Břidlicí se rovněž někdy obkládaly nadstřešní části komínů (**Boršov, Moravská Třebová**).

Dnes najdeme povětšinou skromné pozůstatky **roubených staveb** převážně **na Moravskotřebovsku v obcích Boršov, Pěčíkov, Rychnov či Tatenice**, ale i v mnohých dalších. Novější **zděnou architekturu patrových usedlostí** reprezentují stavby převážně na **Svitavsku**, výrazně ovlivněném od 19. století rozvíjejícím se průmyslem, jenž vyvolal potřebu zásobovat dělnické obyvatelstvo potravinami. Na těchto skutečně často velmi rozlehlých objektech se však výrazně negativně podepsala éra kolektivizace zemědělství minulého režimu a následná nepotřebnost takto rozsáhlých prostor. Řada z nich je tak v současnosti ve velmi neutěšeném technickém stavu nebo značně upravena nevhodnými přestavbami. /JP

Jamné nad Orlicí

Orlické podhůří

Region orlického podhůří se rozkládá v severovýchodní části Pardubického kraje v západní části okresu Ústí nad Orlicí.

Z východu je ohraničen horským masivem Suchého vrchu, který jej zároveň odděluje od sousedního regionu Králicka. Na západ sahá k Brandýsu nad Orlicí a na jihu k České Třebové a Lanškrounu. Region, z větší části tvořený pahorkatinou, má v nižší části sedimentární geologický podklad (opuky, pískovce) a metamorfovaný (ruly) ve vyšších partiích. Oblast leží **mimo tzv. staré sídelní území**. Do víceméně neosídlené a lesnaté oblasti, propojené jen sítí cest spojujících Čechy a Moravu s Kladskou kotlinou, začali první kolonisté pronikat v průběhu třináctého století podél řek Divoké a Tiché Orlice

a jejich přítoků. **Kolonizaci** z popudu krále Přemysla Otakara II. prováděly zejména šlechtické rody pánů z Drnholce a Drslavici původem ze západních Čech. Tyto rody následně založily hrady Lanšperk, Litice a Potštejn jako první správní centra regionu, ještě před později vzniklými poddanskými městy Žamberk, Ústí nad Orlicí nebo Jablonné nad Orlicí.

Vzhledem ke způsobu osídlení kraje mají prakticky všechny vesnice **kolonizační charakter lánového typu**. Vesnice jsou zakládány podél vodních toků v lineárním půdorysu a dosahují značné délky. Region byl z jazykového hlediska historicky český, ale na jihu plynule přecházel do německého prostoru bývalého Hřebečska. Díky omezeným možnostem zdejší zemědělské produkce oblasti měla v historii značný podíl na obživě řemeslná činnost.

Starší venkovská zástavba byla výhradně **dřevěná** a dosud se na mnoha místech zachovala. K přezdívání dřevěných domů docházelo až na výjimky zpravidla po polovině 19. století. Dřevěný dům se dlouho stavěl také ve městech. U větších **selských usedlostí** je často zřetelná tendence k uzavírání dvorů až do formy **čtyřbokých usedlostí**. Vzhledem k nižší úrodnosti regionu se velké usedlosti objevují spíše sporadicky. Zástavbu ve výše položených vesnicích tvoří především menší usedlosti a chalupy. Rozvolněnou pravidelnou strukturu selských usedlostí začaly od poloviny 18. století výrazně zahušťovat **chalupy řemeslníků a domkářů** často usazených malebně do kopcovitého terénu. Starší objekty jsou přízemní a vždy alespoň z části roubené, postavené na kamenné podezdívce. Roubené stěny bývaly bez kožichu pouze **bílené vápnem**. Obytné domy mají klasický **trojdílný půdorys**

Orličky

s komorovou nebo komorově-chlévní dispozicí s obvykle nevydělenou **černou kuchyní** v zadní části síně. Střechy jsou **sedlové**, ve vyšších polohách strmé, kryté obvykle **eternitem**, který nahradil dřevěný **šindel**. Eternitem může být obložen i štít. Vazné trámy krovu jsou často podepřeny tesařskou stolicí stojící při podélných stěnách domu. **Tesařské stolice a přesahy zhlaví stěnových trámů** v horních řadách stěn jsou charakteristickým znakem zdejšího domu. Dalším typickým prvkem jsou **stěnové kleštiny** ztužující roubené stěny. Štíty jsou obvykle jednoduše bedněné nebo s **klasovitě skládanou lomenicí** oddělené od přízemí **podlomením**. Region se nachází na hranici výskytu podlomení, jež prochází západně zhruba v linii Hradec Králové – Solnice. U některých domů, zejména u větších statků a hospod, se často vyskytují **podkrovní světničky** osvětlené velkým vikýřem nasazeným kolmo nad střední část domu. **Zápraží** je často alespoň z části chráněno a uzavřeno bedněním. **Zděné stavby** pak přebírají jednoduché **klasicistní tvarosloví** i stavební konstrukce s **plackovými klenbami**, ale stále se přidržují zažitého tradičního pojetí. Většina dochovaných roubených domů pochází z konce 18. nebo z počátku 19. století. Region není z hlediska typologie lidové architektury zcela jednotný. Vývoj a podoba vesnického stavitelství byly na různých částech tohoto území v detailech ovlivňovány působením silnější tradice sousedních oblastí s vyhraněnějšími a ustálenějšími formami lidového domu – nížinných a úrodných na západě, českých podhorských a horských na severozápadě a také německým kulturním okruhem na jihu a východě. Mezi lokality s dochovanou původní zástavbou můžeme zařadit například obce **Výprachtice, Horní Heřmanice, Horní Třešňovec, Kozlov, Mistrovice, Vlčkovice**. /JŠV, ZV

Kerhartice

Horní Morava

Králicko

Oblast Králicka je položena v severovýchodní části okresu Ústí nad Orlicí na hranicích Pardubického kraje s krajem Olomouckým. Toto území představuje **nejsevernější část Pardubického kraje** a zároveň se jedná o nejjihnější část Kladské kotliny. Králicko je geograficky vymezeno od jihozápadu hřbetem Suchého vrchu, od jihovýchodu masivem Jeřábu a od severozápadu vrcholem Králického Sněžníku. Oblast byla až do začátku 16. století zalesněným a v podstatě neosídleným územím, kterým procházely jen obchodní stezky, kde hranice osídlení byly vymezeny Mladkovem (v 14. století doložena celnice, hornické doly), z polské strany Mezilesím a z moravské strany městečkem Štítý. Osídlování dle písemných pramenů probíhalo až po roce 1513 německým, ale i českým obyvatelstvem. Během relativně krátké doby bylo území pokryto sítí **lánových vesnic** a bylo založeno město Králíky. Vesnice byly vyměřeny **na dlouhém lineárním půdorysu** podél potoků. Od jednotlivých zemědělských usedlostí, vyvýšených nad nivou potoka, se táhly dlouhé, pravidelně rozparcelované **lány plužiny**. Kolonizace území měla výrazně zemědělský charakter se zaměřením na dobytčářství. Ve vesnicích v raném novověku pak převažovaly **selské usedlosti**. Dvory usedlostí byly koncipovány převážně jako organicky rostlé s objekty **volně postavenými na parcele**. V horské oblasti byla jednoznačně definována materiálová skladba zástavby, určená především dostatkem stavebního dříví a nedostatkem snadno opracovatelného kamene. Až do poloviny devatenáctého století region náležel k **oblasti dřevěného roubeného domu**. Tradiční dům představoval **přízemní roubenou stavbu** s vysokou **sedlovou střechou** s výraznými **námětky** a **zápražím** po obou stranách. Trojúhelníkový štít byl předsunutý před líc světnice a řešen jako bedněný, krytý

Horní Lipka

šindelem, či jednoduchými **břidlicovými obklady**, později prováděný z **eternitových šablon** v různých barevných kombinacích. Domy mají obvykle **chlévní dispozice**. Od druhé třetiny 19. století sem zřetelně pronikají **vlivy zděného klasicistního domu**, pravděpodobně ze sousedního německého Šumperska a Zábřezska. Později tyto stavby přebírají historizující tvarosloví. Domy jsou stavěné jako **přízemní i patrové se sedlovou střechou s čtvrtvalbou** nad předním lichoběžníkovým štítem a často osazené profilovaným kamenným **vstupním portálem** s datací a číslem popisným. Ve třetí třetině 19. století kamenné vstupní portály pojednané v novorenesančním duchu dosáhly masivního rozšíření ve všech vesnicích regionu a jsou typickým prvkem zdejšího zděného domu. Dalšími osobitými znaky zdejších selských usedlostí jsou **seníkové otvory** v zadních štítech opatřené **kladkou**, nebo vtažená a **zaklenutá zápraží** v zadní hospodářské části domu.

Převážnou většinu staveb v oblasti lze datovat do závěru osmnáctého, ale především do 19. století, nicméně prozatím nelze vyloučit ani existenci objektů se starším jádrem. Během přezdívaní byla totiž často přestavěna a zvětšena jen zadní část domu s chlévy, zatímco obytný prostor zůstal v přízemní a roubené variantě. **Novostavby selských usedlostí** koncipovaných již poměrně moderně zde vznikají až do čtyřicátých let dvacátého století, což je znakem dobré hospodářské situace před druhou světovou válkou. Výrazným předělem pro region se pak stal poválečný odsun značného množství německého obyvatelstva a následný zánik mnoha domů a selských usedlostí. V některých vsích se počet objektů snížil až o polovinu. I když zde primární zdroj obživy představovalo zemědělství, v druhé polovině devatenáctého století došlo k **rozšíření textilního průmyslu** a ve vesnicích **Červená Voda, Bílá Voda, Mlýnický Dvůr** jsou k domům přistavovány **menší tovární dílny**, které postupně mění charakter původně zemědělského sídla.

Památková ochrana se prozatím nevztahuje na objekty lidové architektury, přestože se jedná o oblast, kde dosud lze nalézt hodnotné stavby. Vesnice s dochovanou historickou zástavbou jsou například **Moravský Karlov, Heřmanice, Prostřední Lipka, Horní Morava, Mlýnický Dvůr, Dolní a Horní Orlice a městečko Mladkov.** /JŠV, ZV

Dřevěná církevní architektura

Kostely, případně kaple jsou budovy, bez kterých si českou vesnici jen těžko představíme. V dnešním vnímání jde spíše o jejich výškovou dominanci nad ostatními stavbami, která však většinou vznikla až v průběhu 18. a 19. století v souvislosti s výstavbou věží. Venkovské prostředí bylo vždy plné protikladů a mít „kamenný kostelík“ si odedávna přála většina sedláků, přestože sami hospodařili na statku postaveném ze dřeva. Realitou mnoha vsí tedy dlouhou dobu byl **dřevěný kostel nebo kaple**. Tento víceméně nechtěný druh, navíc ohrožovaný častými požáry, logicky vymírá. Z mnoha původních dřevěných kostelů a kaplí se na území Pardubického kraje zachovaly pouze čtyři stavby, kterými jsou: **kostel sv. Mikuláše se zvonící a márnici ve Velinách** pocházející z roku 1752, osmiboká centrální **kaple Navštívení Panny Marie v Horním Houžovci u Ústí nad Orlicí** vystavěná kolem roku 1800, **kaple Panny Marie Zbraslavské v Kozlově u České Třebové** z roku 1753 a drobná **hřbitovní kaple Panny Marie Sedmiboletné v Dašicích** z roku 1755. Nejde však o jediné dřevěné církevní objekty v kraji. Ohroženost tohoto stavebního druhu si uvědomovali naši předkové již před téměř sto lety, což se projevilo v roce 1927, kdy tehdejší senátor Václav Klofáč

Kočí u Chrudimi

Veliny

zakoupil za 16 000 korun **dřevěný kostelík ve Velké Kopani na Zakarpatské Ukrajině**. V letech 1930 až 1931 nechal tuto nevelkou, ale historicky cennou pozoruhodnou stavbu pocházející z roku 1679 převézt a postavit **v obci Dobříkov**, kde ji můžeme obdivovat dodnes.

Podstatně rozšířenějším fenoménem lidové architektury sloužící církevním účelům jsou **zvonice**. Oproti jednoduchým **zvoničkám s malým zvonkem**, jejichž úkolem bylo informovat obyvatele vsi zejména o nebezpečí požáru, případně o podobných důležitých událostech, je zvonice většinou vysoká stavba, umístěná přímo v areálu kostela, která má za úkol v první řadě plnit církevní

Dobříkov

poslání. Jejich rozvoj nastal v průběhu 16. a 17. století v souvislosti s výrobou velkých a těžkých zvonů, které nebylo možno umístit v sanktusníkové věžičce kostela. Na rozdíl od kostelní věže je zvonice stavěna jako **samostatně stojící stavba**, aby rázy a kmitání velkých zvonů neohrožovaly kostelní budovu.

Přestože zvonice bývají samostatně stojící stavbou, u té nejznámější v Pardubickém kraji to není vůbec patrné. Jde o **zvonici u kostela sv. Bartoloměje v obci Kočí**. Vysoká, dřevěným šindelem až k zemi krytá, sevřená mezi unikátním dřevěným zastřešeným mostem a kostelem, který je sice zděný, ale díky šindelové střeše, vnitřní dřevěné tribuně a stropu je často označován jako dřevěný.

Zvonic se na území Pardubického kraje dochovalo několik desítek. Rovnoměrně jsou rozděleny mezi **zděné, zděné s dřevěným patrem a dřevěné**. Dřevěné zvonice jsou koncentrovány v západní části kraje (**Ježbořice, Pardubičky, Semín, Sezemice, Třebosice, Újezd u Přelouče, Veliny, Kočí, Chlum, Radhošť a Řepníky**). Se zvonicemi s dřevěným patrem se můžeme setkat téměř na celém území kraje, např. **v Telecím u Poličky, Trstěnicích u Litomyšle, České Třebové, Heřmanově Městci, Hostovicích u Pardubic** a na dalších místech. /MM

Letohrad – veduta z roku 1811

Dřevěná architektura měst a městeček

Lidová architektura je v obecném povědomí spojována s vesnickým prostředím, avšak v průběhu 13. a 14. století se nově vznikající města od vesnic lišila pouze tím, že domy v nich byly pravidelně uspořádány. Přestože se městské obyvatelstvo specializovalo na řemeslnou výrobu a obchod, bylo **dřevo** i po několik následujících století **převládajícím stavebním materiálem**. Není se čemu divit, vždyť i po roce 1500, kdy již dlouho existovala prakticky všechna města

Jablonné nad Orlicí

na území Pardubického kraje, se v rozměrné roubené jizbě bydlelo i na hradě Kunětická hora.

Ekonomické podmínky, rozvoj stavebních technologií, větší hustota osídlení a s ní spojené nebezpečí požárů logicky vedly k postupnému **nahrazování dřevěných domů zděnými**. Ani tyto faktory však nedokázaly zcela vymístit prvky lidového stavitelství z městského prostředí. Například na vyobrazení **města Letohrad** z roku 1811 je vidět dřevěné štíty, pavlače a zejména roubené stodoly prakticky u všech měšťanských domů. Dřevěný **šindel** byl převládající střešní krytinou městských domů ještě na počátku 20. století.

Sporadické zbytky těchto dřevěných staveb a konstrukcí jsou v městském prostředí k nalezení dodnes, přestože jsou většinou skryty očím běžného návštěvníka. Jedná

se o doprovodné **stavby dřevníků, kůlen apod.**, případně starou **šindelovou krytinu překrytou eternitovými**

šablonami. V severovýchodním cípu Pardubického kraje se nachází město **Jablonné nad Orlicí**, kde se ojediněle dochovalo podstatně více pozůstatků historického dřevěného stavitelství. Dřevěný šindel jako střešní krytinu a bedněné štíty zde můžeme spatřit na několika měšťanských domech včetně radnice. Za unikátní je možno označit několik **roubených měšťanských domů** dochovaných na náměstí. Tři z nich mají dokonce **podloubí nesené tesanými trámy**, stylizované tvarovanými podle vzorů sloupů antické chrámové architektury, které dokládají um a estetické cítění tesařských mistrů.

Město však netvoří pouze náměstí a pár křivolakých uliček v jeho těsné blízkosti. **Rozvoj manufaktur a továren** zejména

v 19. století znamenal velké zvýšení poptávky po dělnících, kteří museli někde bydlet. Protože přicházejí do měst **z vesnického prostředí**, přinášejí s sebou tamní stavební postupy a zvyklosti, tedy tradiční lidovou architekturu. Tak vznikají **předměstí tvořená velkým procentem dřevěných staveb** jako integrální součást měst. Paradoxně rozvoj průmyslu se stal rovněž příčinou zániku těchto enkláv. Zejména ve druhé polovině 20. století došlo vlivem další zvýšené poptávky po pracovní síle k jejich asanacím a nahrazení panelovými sídlišti (např. v Chrudimi a České Třebové). Na území Pardubického kraje se vzácně dochovala dvě místa, kde je možno nasát atmosféru těchto dělnických čtvrtí. Jediná **vesnická památková rezervace v Pardubickém kraji Hlinsko – Betlém** je téměř učebnicovým příkladem neuspořádané, původně předměstské zástavby města. Další torzálně dochovaný předměstský prostor můžeme spatřit **v Zahradní ulici v Ústí nad Orlicí**. /MM

Venkovské technické památky Pardubického kraje

Zatímco industriální památky ve většině případů vnímáme jako cenné objekty, mnohem menší venkovské technické památky dodnes na své docenění v rámci památkového fondu čekají. Přitom jejich význam vychází ze skutečnosti, že se s nimi naši předkové setkávali doslova na každém kroku a jejich služeb využívali téměř každodenně. Ve většině případů mají **úzkou vazbu na zemědělství**, neboť buď zpracovávají jeho produkty,

Veselý Kopec – mlýn z Oldřetic

nebo umožňují výrobu a opravy nástrojů a strojů, bez kterých by se zemědělství neobešlo. V této publikaci jsme je nemohli opominout, jelikož jejich architektonický vzhled je řadí do skupiny tzv. lidového stavitelství a jejich vývoj je mnohem pozvolnější než u industriálních staveb.

K nejrozšířenějším venkovským technickým objektům patří **kovárny**. Vysoký počet provozovaných kováren ve venkovském prostředí ještě kolem druhé světové války dokládá jejich nezbytnost. Většina z nich měla univerzální funkci, kdy vedle výroby a opravy hospodářského nářadí a strojů a výroby stavebních prvků zajišťovaly i kování koní. Takovou kovárnu snadno poznáme podle **typického prostoru, kde se kování provádělo (Labské Chrčice čp. 46 – okr. Pardubice, Možděnice čp. 3, Mravín čp. 20 – vše okr. Chrudim, Stradouň u čp. 35 – okr. Ústí nad Orlicí)**, který mohl mít i podobu jednoduchého přístřešku (**Kunvald u čp. 16, Sedlec u čp. 48, Zálší u čp. 26 – vše Ústí nad Orlicí**).

Zvláštní postavení mezi vesnickými technickými objekty mají **sušárny ovoce**. Bez nadsázky lze tvrdit, že jde o objekty, které našim předkům zachraňovaly život. Umožňovaly totiž kvalitní konzervaci ovoce, které se v potřebném množství urodilo i v dobách neúrody obilovin, jelikož oproti nim měly ovocné stromy kořeny v mnohonásobně větší hloubce. K porozumění významu sušeného ovoce v minulosti je třeba připomenout, že se z něj vařily ovocné polévky a omáčky, jež díky sacharidům dodávaly potřebnou energii. Sušárny ovoce dochované v Pardubickém kraji patří k **typu s nepřímým způsobem vytápění se zasouvacími lísami (Budislav, Doly, Petřkovice – vše okr. Chrudim, Horní Újezd, Zrnětín – vše okr. Svitavy, Nořín, Sopotnice, Zálší – vše okr. Ústí nad Orlicí)**. V těchto objektech ovoce sušil ohřátý vzduch bez kouře a sušič s lísami nevstupoval do vyhřáté sušicí komory, ale ovoce rozložené na dlouhých lísách do ní pouze zasunul. Raritně působící dochované „otisky“ na stěně skalního obydlí ve **Zderazi (okr. Chrudim)** dokládají existenci sušárny o 8 lísách, na nichž se horkým vzduchem sušilo ovoce.

Neprůmyslovou textilní výrobu zastupují **pazderny**. Vedle posledních dochovaných objektů (např. **Borová čp. 181, Javorník u čp. 32, Široký Důl čp. 32 – vše okr. Svitavy**) působí ve vesnickém prostředí značně nezvykle **sušárna lnu s válcovou sušicí komorou ve Lhůtě čp. 20 (okr. Ústí nad Orlicí)**. Po skončení jejího provozu už před první světovou válkou ji majitel upravil na sušárnu ovoce pro dvanáct lís. K zušlechťování hotové tkaniny sloužily další technické objekty. Mimořádným empírovým provedením, ale i původní funkcí zaujme **patrová stavba mandlu s bělidlem čp. 137 v Řetové (okr. Ústí nad Orlicí)**. Pozornost si zasluhuje i pro skutečnost, že vznikla až krátce před polovinou 19. století, kdy již značně razantně nastupuje éra průmyslové chemie, která velmi rychle likviduje existující **bělidla pracující na tzv. travním způsobu bělení plátna**. Nejbližší textilka používající chlorové bělení plátna stála v nedalekém Ústí nad Orlicí.

Zálší – kovárna

Pozornost si zasluhují silnější (**Chrudimka, Loučná**), ale i slabší **vodní toky (Novohradka)**, které dávaly dostatek **energie k pohonu vodních děl**. Mezi nimi mají mimořádné postavení **vodní mlýny**. Řada z nich vzbuzuje zájem už svým architektonickým výrazem jak v **roubené podobě (Všeradov – Milesimov čp. 15 – okr. Chrudim, Býšť čp. 54 – okr. Pardubice, Němčice čp. 7 – okr. Svitavy, Horní Heřmanice čp. 103, Rudoltice čp. 9, Zálší čp. 35 – vše Ústí nad Orlicí)**, tak v **podobě zděné (Morašice čp. 13 – okr. Chrudim, Dašice čp. 28 a 35, Opatovice nad Labem čp. 48 – okr. Pardubice, Trstěnice čp. 1 – okr. Svitavy, Sázava čp. 32, Žichlínek čp. 13 – vše Ústí nad Orlicí)**.

Svou specifickou podobu si uchovávají i poté, co jsou vybavovány **tzv. uměleckým složením**, tedy technologickým vybavením vyráběným zpravidla továrně (**Žumberk čp. 42 – okr. Chrudim, Horní Újezd čp. 10 – okr. Svitavy, Kunvald čp. 211, Nové Hrady čp. 73, Popovec – Bětník čp. 34 – vše okr. Ústí nad Orlicí**). Naopak již dosud ojediněle najdeme ve mlýně **obyčejné tzv. české složení** vyrobené řemeslníkem (**Sedliště čp. 2 – okr. Svitavy**), popř. najednou **vedle sebe složení obyčejné a umělecké (Svatý Mikuláš čp. 12 – okr. Ústí nad Orlicí)**.

Ničím výjimečným nejsou ve druhé polovině 19. století **přestavby vodních mlýnů na strojní dílny, tkalcovny, vodárny, elektrárny nebo i na malé továrny**. Unikátním příkladem v tomto směru je **přestavba na škrobárnu (Zámorsk čp. 61 – okr. Ústí nad Orlicí)**.

Unikátní mezi mlýny je **torzo větrného mlýna v Příkrakově (okr. Chrudim)**. Nejenže jde o jediný hmatatelný doklad tohoto

Zálší – mlýn

typu objektů v Pardubickém kraji, ale zároveň patří mezi dva největší větrné mlýny v českých zemích, což je dáno tím, že se v jeho přízemí nacházel **žentour** ve funkci pomocného motoru.

S vodními mlýny si – stejně jako naši předkové – obvykle spojujeme **vodní pily**, které byly často situovány společně v rámci jednoho areálu (např. **Cerekvice nad Loučnou čp. 24, Němčice čp. 51, Osík čp. 159 – vše okr. Svitavy**). Prvenství mezi těmito objekty má **Králova Pila (Všeradov-Milesimov čp. 15 – okr. Chrudim)**, která je nejstarší doloženou vodní pilou v Čechách. Současný objekt sice pochází „teprve“ z roku 1796, ale jeho předchůdce je doložený již ve středověku.

Z **nevýrobních objektů** v rámci lidového stavitelství nesmíme zapomenout na **dopravní stavby**, které reprezentují zejména **zájezdní hostince** (**Němčice čp. 98 – okr. Svitavy, Lanškroun čp. 77 – okr. Ústí nad Orlicí**) včetně stavebně upravené, ale zajímavé podoby **průjezdného dvora** (**Podhořany u Ronova – okr. Chrudim**), dále pak **propustky** (**Horní Újezd, Morašice – vše okr. Svitavy, Borová u Českých Heřmanic, Horní Heřmanice – vše okr. Ústí nad Orlicí**), **mosty** (**Osík – okr. Svitavy**) a **rozcestníky** (**Chroustovice, přenesený na Veselý Kopec – okr. Chrudim, Suchá Lhota – okr. Svitavy**). Pozornost si ovšem zaslouží i méně nápadné **silniční násypy**, které jsou v drtivé většině případů hrázemi zrušených rybníků (např. **u Hrušové nebo u Džbánova u Vysokého Mýta – vše okr. Ústí nad Orlicí**).

Raritně působí nejmenší a dodnes opomíjené technické objekty, a to **vesnická pradla (Bílý Kůň, Brdo u Rabouně – vše okr. Chrudim, Dobříkov, Sedlec, Svařeň, Svatý Mikuláš – vše okr. Ústí nad Orlicí).**

Mimořádné postavení mezi ostatními venkovskými technickými objekty mají ty, které jsou **transferované do muzea v přírodě na Veselém Kopci (okr. Chrudim)**, jež se tak výrazně odlišuje od ostatních skanzenů v Čechách. Z **Damašku u Pusté Rybné** sem pracovníci **Souboru lidových staveb Vysočina** přenesli jednu z posledních českých **olejen**, z **Dolní Sloupnice** **horizontální pilu**, z **Oldřetic** **mlýn s obyčejným mlecím složením** a z **Klešic u Heřmanova Městce** k její mlýnici unikátní **varnu povidel**, ze **Stříteže** jednu z nejjednodušších **sušáren ovoce** se zasouvacími lísami s nepřímým způsobem vytápění, z **Pasek** archaickou **sušárnu lnu**, opět z **Klešic u Heřmanova Městce** **stoupu na tříslu** pro činění kůží a z **Dachova Vondráčkovu** **sekernickou dílnu**. Areál technických staveb doplňuje další český unikát, **rekonstrukce záhřivky z Přivratu**. /RU

Pardubický kraj

Památkově chráněná území a význačné lidové stavby a sídla s dochovanou lidovou architekturou v Pardubickém kraji

Vesnické památkové rezervace:

Hlinsko – Betlém, okr. Chrudim

Vesnické památkové zóny:

Svobodné Hamry, okr. Chrudim

Telecí, okr. Svitavy

Vysoká u Javorníka, okr. Ústí nad Orlicí

Městské památkové zóny s dochovanou zástavbou venkovského charakteru:

Brandýs nad Orlicí

Bystré, okr. Svitavy

Česká Třebová, okr. Ústí nad Orlicí

Dašice, okr. Pardubice

Heřmanův Městec, okr. Chrudim

Chrast, okr. Chrudim

Jablouné nad Orlicí, okr. Ústí nad Orlicí

Králíky, okr. Ústí nad Orlicí

Lanškroun, okr. Ústí nad Orlicí

Letohrad, okr. Ústí nad Orlicí

Luže, okr. Chrudim

Ústí nad Orlicí, okr. Ústí nad Orlicí

Žamberk, okr. Ústí nad Orlicí

Vybrané památkově hodnotné vesnické stavby:

Benátky čp. 28 – usedlost, okr. Svitavy

Borová čp. 178, 179 aj. – usedlosti, okr. Svitavy

Brčkovy čp. 1 – usedlost, okr. Chrudim

Býšř čp. 54 – mlýn, okr. Pardubice

Cerekvice nad Loučnou čp. 11 – usedlost, okr. Svitavy

Čachnov čp. 12 – usedlost U Halámků, okr. Chrudim

Čistá čp. 97, 171, 186 – usedlosti, okr. Svitavy

Dolní Újezd čp. 79 – usedlost, okr. Svitavy

Dřevíkov čp. 45 – usedlost a židovská ulička, okr. Chrudim

Hamry čp. 14, 25 – usedlosti, okr. Chrudim

Horní Heřmanice čp. 103 – mlýn, okr. Ústí nad Orlicí

Janovičky čp. 212 – mlýn, okr. Ústí nad Orlicí

Kameničky čp. 11, 97 – usedlosti, okr. Chrudim

Krouna čp. 61 – usedlost, okr. Chrudim

Kunvald čp. 16 – kovárna, okr. Ústí nad Orlicí

Lanškroun čp. 77 – zájezdni hostinec Krčma, okr. Ústí nad Orlicí

Lány u Kameníček čp. 42 – mlýn, okr. Chrudim

Lhota čp. 8 – usedlost, okr. Pardubice

Lhůta čp. 20 – sušárna lnu, okr. Ústí nad Orlicí

Nedvězí čp. 27 – usedlost, okr. Svitavy

Morašice čp. 13 – mlýn, okr. Chrudim

Možděnice čp. 3 – kovárna, okr. Chrudim

Mravín čp. 20 – kovárna, okr. Chrudim

Němčice čp. 98 – zájezdni hostinec, okr. Svitavy

Nové Hradky čp. 73 – mlýn, okr. Ústí nad Orlicí

Ostřetín čp. 65 – usedlost, okr. Pardubice

Otradov čp. 19 – mlýn, okr. Chrudim

Popovec-Bětník čp. 34 – mlýn, okr. Ústí nad Orlicí

Přestavky – mikve se studánkou, okr. Chrudim

Pustá Rybná čp. 17 – usedlost, okr. Svitavy

Rudoltice čp. 9 – mlýn, okr. Ústí nad Orlicí
 Rychnov čp. 36 – usedlost, okr. Chrudim
 Řetová čp. 32 – usedlost, okr. Ústí nad Orlicí
 Sádek čp. 28, 29 – usedlosti, okr. Svitavy
 Sedlec čp. 48 – kovárna, okr. Ústí nad Orlicí
 Sedlišťka čp. 2 – mlýn, okr. Svitavy
 Sobětuchy čp. 16 – usedlost, okr. Chrudim
 Stradouň čp. 35 – kovárna, okr. Ústí nad Orlicí
 Sudislav nad Orlicí čp. 8 – usedlost, okr. Ústí nad Orlicí
 Svatý Mikuláš čp. 12 – mlýn, okr. Ústí nad Orlicí
 Svobodné Hamry čp. 4 – Hamerská krčma, okr. Chrudim
 Svratouch čp. 158 – usedlost, okr. Chrudim
 Široký Důl čp. 33 – usedlost, okr. Svitavy
 Telecí čp. 16 – usedlost, okr. Svitavy
 Trstěnice čp. 61 – usedlost, okr. Svitavy
 Vidlatá Seč čp. 34 – usedlost, okr. Svitavy
 Vraclav čp. 49 – usedlost, okr. Ústí nad Orlicí
 Vračovice čp. 2 – usedlost, okr. Ústí nad Orlicí
 Všeradov čp. 10 – usedlost, okr. Chrudim
 Všeradov-Milesimov čp. 15 – mlýn a pila Králova pila, okr. Chrudim
 Vysoké Mýto čp. 180 – mlýn Jangelec, okr. Ústí nad Orlicí
 Zálší čp. 35 – mlýn, okr. Ústí nad Orlicí
 Žumberk čp. 16 – usedlost, okr. Chrudim

Dřevěné církevní stavby:

Kostely

Dobříkov, Všem Svatých, okr. Ústí nad Orlicí
 Veliny, sv. Mikuláše, okr. Pardubice

Kaple

Dašice, Panny Marie Sedmibolestné, okr. Pardubice
 Horní Houžovec, Navštívení Panny Marie, okr. Ústí nad Orlicí
 Kozlov, Panny Marie Zbraslavské, okr. Ústí nad Orlicí

Zvonice dřevěné

Bojanov, okr. Chrudim
 Horní Ředice, okr. Pardubice
 Chlum, okr. Chrudim
 Jezbořice, okr. Pardubice
 Kočí, okr. Chrudim
 Pardubičky, okr. Pardubice
 Radhošť, okr. Ústí nad Orlicí
 Řepníky, okr. Chrudim
 Semín, okr. Pardubice
 Sezemice, okr. Pardubice
 Třebosice, okr. Pardubice
 Újezd u Přelouče, okr. Pardubice
 Vápno, okr. Pardubice
 Veliny, okr. Pardubice

Zvonice polodřevěné

Banín, okr. Svitavy
 Česká Třebová, okr. Ústí nad Orlicí
 Dolní Újezd, okr. Svitavy
 Heřmanův Městec, okr. Chrudim
 Hostovice, okr. Pardubice
 Jedlová, okr. Svitavy
 Jenišovice, okr. Chrudim

Kamenná Horka, okr. Svitavy
 Korouhev, okr. Svitavy
 Koruna, okr. Svitavy
 Licoměřice, okr. Chrudim
 Polom, okr. Chrudim
 Semanín, okr. Svitavy
 Telecí, okr. Svitavy
 Trpín, okr. Svitavy
 Trstěnice, okr. Svitavy
 Vejvanovice, okr. Pardubice

Zvoničky dřevěné

Bohousová, okr. Ústí nad Orlicí
 Brněnec, okr. Svitavy
 Česká Rybná, okr. Chrudim
 Jarošov, okr. Svitavy
 Javorné, okr. Chrudim
 Krásné, okr. Chrudim
 Litice nad Orlicí, okr. Ústí nad Orlicí
 Možděnice, okr. Chrudim
 Rabštejnská Lhota, okr. Chrudim
 Rviště, okr. Ústí nad Orlicí
 Starý Mateřov, okr. Chrudim
 Záchlumí, okr. Ústí nad Orlicí

Vesnická sídla s dochovanými soubory lidové architektury:

Okres Chrudim

Bližňov
Bylany
Čachnov
Čankovice
Dolní Bezděkov
Hamry
Holešice
Holetín
Horní Babákov
Chlum
Kameničky
Kočí
Krouna
Městec
Mokrá Lhota
Možděnice
Mravín
Oldřiš
Radlín
Rychnov
Studnice
Svatý Mikuláš
Svobodné Hamry
Velká Střítež
Vítanov
Voletice
Vortová
Všeradov
Zalíbené
Zubří

Okres Pardubice

Barchov
Bílé Vchynice
Horní Raškovice
Horní Roveň

Kozašice
Lhota pod Přeloučí
Lipoltice
Litošice
Morašice u Přelouče
Ostředek
Rousínov
Sovoluská Lhota
Sovolusky
Spytovice
Tetov
Třebosice
Urbanice
Veliny
Vlčí Habřina

Okres Svitavy

Bohdalov
Borová
Boršov
Čistá
Dolní Újezd
Hartmanice
Jedlová
Korouhev
Lázy
Lubná
Manova Lhota
Městečko Tmávka
Morašice
Nedvězí
Oldřiš
Osík
Pěčíkov
Pomezí u Poličky
Poříčí u Litomyšle
Pustá Rybná

Rychnov
Sádek
Sebranice
Široký Důl
Telecí
Trstěnice
Třebaňov
Újezdec
Václavky
Vidlatá Seč

Okres Ústí nad Orlicí

Dolní Orlice
Heřmanice
Horní Heřmanice
Horní Morava
Horní Orlice
Horní Třešňovec
Hrušová
Jamné
Jehnědí
Kerhartice
Kozlov
Kunvald
Mistrovice
Mladkov
Mlýnický Dvůr
Moravský Karlov
Orličky
Prostřední Lipka
Řetová
Sedlec
Sloupnice
Tatenice
Vlčkovice
Vraclav
Výprachtice

Muzea, expozice, památníky – lidové stavby a život na venkově:

Soubor lidových staveb Vysočina

Národní památkový ústav, územní památková správa na Sychrově

Příčná 350, 539 01 Hlinsko, okr. Chrudim

Tel. +420 469 326 415

www.vesely-kopec.eu, www.facebook.com/vesely.kopec

expozice: Veselý Kopec – tel. +420 469 333 175

expozice: Památková rezervace lidové architektury Betlém Hlinsko – tel. +420 469 311 429

Minimuzeum Bystré – Brtounova chalupa

Město Bystré

Bystré, Vedřelova čp. 137, 569 92 Bystré, okr. Svitavy

Tel.: 737 884 213

www.bystre.cz

Kostel Všech Svatých z Podkarpatské Rusi v Dobříkově
Obec Dobříkov, Církev Československá husitská

Dobříkov 566 01 Vysoké Mýto, okr. Ústí nad Orlicí
Tel.: 465 481 273; 465 424 283, 776 665 132
www.dobrikov.cz

Regionální muzeum vesnice Dolní Újezd
Obec Dolní Újezd

Dolní Újezd čp. 76, 569 61 Dolní Újezd, okr. Svitavy
Tel.: 461 631 175, 605 355 211; 461 632 821, 736 629 804
www.dolniujezd.cz; www.klub-historie.dolniujezd.cz

Chaloupka Maxe Švabinského v Kozlově
Expozice Městského muzea Česká Třebová

Kozlov čp. 50, 560 02 Česká Třebová, okr. Ústí nad Orlicí
Tel.: 465 534 516
www.mmmct.cz

Muzeum řemesel Letohrad

Společenské centrum Nový Dvůr čp. 143, 561 51 Letohrad,
okr. Ústí nad Orlicí
Tel.: 465 622 160; 465 621 550
www.muzeumremesel.cz

Vodní mlýn Písečná

Písečná u Žamberka čp. 35, 561 70 Písečná, okr. Ústí nad Orlicí
Tel.: 737 648 926
www.pisecna.zamberk.cz

Muzeum dýmek a historie města Proseč
Město Proseč

Proseč, náměstí Dr. Tošovského čp. 61, 539 444 Proseč,
okr. Chrudim
Tel.: 468 000 265
www.muzeumdymek.cz

Památník bratranců Veverkových – rodný dům Václava Veverky
v Rybitví

Obec Rybitví

Rybitví čp. 319, 533 54 Rybitví, okr. Pardubice
Tel.: 499 680 419
www.rybitvi.cz

Pamětní síň V. J. Tomáška ve Skutči

Expozice Městského muzea ve Skutči

Tomáškova čp. 508, 539 73 Skuteč, okr. Chrudim
Tel.: 469 350 131; 731 557 463
www.muzeum.skutec.cz

Kostel sv. Mikuláše na Velinách

Obec Veliny

Veliny, 534 01 Holice, okr. Pardubice
Tel.: 466 682 187
www.veliny.cz

Skalní obydlí Zderaz

Obec Zderaz

Zderaz, 539 44 Zderaz, okr. Chrudim
Tel.: 721 906 840
www.obeczderaz.cz

Domek Prokopa Divíše v Žamberku – Helvíkovicích

Expozice Městského muzea Žamberk

Žamberk-Helvíkovice čp. 326, 564 01 Žamberk,
okr. Ústí nad Orlicí
Tel.: 608 427 064
www.muzeumzamberk.cz

Zalíbené, titulní strana Sedlec

Lidové stavby Pardubického kraje

vydáno ke Dnům lidové architektury Čech, Moravy a Slezska 2015

Poděkování za podporu a spolupráci:

Pardubickému kraji, NPÚ GnŘ Praha, NPÚ ÚPS na Sychrově – SLS
Vysočina-Hlinsko, obcím a majitelům lidových staveb Pardubického kraje

Mediální partneři:

Regionální Deník, PROPAMÁTKY – internetový portál, ARCHIWEB

FOIBOS
books

Vydal: FOIBOS BOOKS s.r.o., 2015

Texty: Pavel Bureš /PB, Milan Mariánek /MM, Jiří Švec /JŠV, Ilona Vojancová /IV,
Magda Křivanová /MK, Luděk Štěpán /LŠ, Hana Vincenciová /HV,
Radim Urbánek /RU, Jiří Škabrada /JŠK, Jiří Pokorný /JP, Zuzana Vařeková /ZV
Fotografie, mapy, dokumentace: autoři textů, archiv FOIBOS BOOKS, NPÚ
GnŘ Praha, NPÚ ÚOP v Pardubicích, NPÚ ÚPS na Sychrově – SLS Vysočina-
Hlinsko, Východočeské muzeum Pardubice, Regionální muzeum
ve Vysokém Mýtě

Redakce: Pavel Bureš, Oldřich Janota, Lenka Jiráťová

Jazykové korektury: Eva Břicháčková

Grafická úprava: Ondřej Grygár

ISBN: 978-80-87073-81-0

Vydáno za finanční podpory a odborné spolupráce:

NÁRODNÍ
PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV

9 788087 073810

ISBN: 978-80-87073-81-0